

Utvalgte tekster Fra Ibn Khalduns Muqaddimah

i norsk oversettelse

Magid Al-Araki

Kommentar til oversettelsen

Ibn Khaldun (1332–1406) er en av det fjortende århundres store vitenskapsmenn. Han skrev blant annet om filosofi og matematikk. Han har også skrevet en selvbiografi. Men hovedverket hans er ”Kitāb al-‘ibār” eller ”Boken om lærdommene”. Den består av en introduksjon og tre bøker. Introduksjonen og den første boken kalles al-Muqaddimah eller Prolegomenon. Det er disse to Ibn Khaldun ble kjent for, og som han selv brukte i undervisningen av sine studenter.

Muqaddimah beskriver sosial organisering, vekst og utvikling i rurale og urbane samfunn og sosioøkonomiske forhold som styrer dem. Verket inneholder en ny vitenskap som Ibn Khaldun kalte ‘*ilm al-‘umrān*’ (vitenskapen om vekst og utvikling) og metodiske betraktninger med eksempler. Tekstene som her følger i norsk språkdrakt, er korte utdrag hentet fra dette verket.

Den første teksten er hentet fra forordet til hele verket. Her introduserer Ibn Khaldun sin nye vitenskap og forklarer struktur og inndeling av verket. Den andre teksten er hentet fra introduksjonen som inneholder metoden eksemplifisert gjennom kritikk av historikerne og deres neglisjering av krav til metodisk tenkning. Historie var for Ibn Khaldun et reservoar av viktige kunnskaper for fremtidige generasjoner. Han sier at historikerne har videreformidlet feil og mangler enten fordi de ikke hadde kjennskap til samfunnsforholdene eller fordi de var partiske og favoriserte makthaverne. Den nye vitenskapen og tilhørende metode skulle derfor danne grunnlag for en bedre historieskriving.

De andre oversatte tekstene er hentet fra kapitlene 1–6 i den Første boken. Her reflekterer Ibn Khaldun over viktigheten av at menneskene samarbeider,

hvordan rurale og urbane samfunn er avhengige av hverandre og forholdet mellom kongelig autoritet og gruppesolidaritet, særlig i rurale strøk. Han reflekterer over bysamfunn, deres utvikling og betydning, over økonomi, fortjeneste og overskudd og til slutt over menneskets evne til å tenke. Disse seks kapitlene inneholder vitenskapen om al-ʿumrān. Utdragene er hentet fra det arabiske manuskriptet til Quatremère i tre bind (sitert som QI, QII) og fra Dawoods forkortede utgave av Rosenthals oversettelse til engelsk (sitert som D). Verket al-Muqaddimah starter med følgende dedikasjon:

I Gud, den barmhjertiges, den nåderikes navn.

Gud velsigne vår mester Muhammad, hans familie og de som er med ham.

Guds fattige tjener som trenger sin rike Herres godhet, ʿAbd al-Rahman Ibn Muhammad Ibn Khaldun al-Hadrami – måtte Gud hjelpe ham – sier: Lovet være Gud! I Hans hender er kongemakt og kongeverdighet. Hans er de vakreste navn og egenskaper. Hans kunnskap er slik at ingenting forblir ukjent for Ham, selv ikke det som viskes i hemmelighet eller er usagt. Hans makt er slik at ingenting i himmelen eller på jorden er for mye for Ham eller unnslipper Ham.

Han skapte oss av jorden som levende, åndende vesener. Han lot oss bosette oss på jorden som folkeslag¹ og nasjoner. Fra jorden ga Han oss levebrød og eiendom.² Våre mødres liv og siden våre hus er våre vern. Vi får føde og det som holder oss i live.³ Med tiden blir vi eldre. Generasjon følger generasjon slik skjebnen har bestemt, men Han varer og forblir. Han er den levende som ikke dør. Bønn og velsignelse over vår herre og mester Muhammad, den arabiske profeten som er nevnt og beskrevet i Toraen og Evangeliene lenge før søndagene fulgte lørdagene, Saturn og Behemot skiltes, og han ble født. Duer og edderkopper vitnet om at han var troverdig. Bønn og velsignelse også over hans familie og følgesvenner, som ved å elske ham og følge ham, vant stor innflytelse og ære, og som ved å støtte ham vant enhet, mens fienden ble svekket og spredt. Be, o Gud velsigne ham og dem så lenge islam fortsetter sin lykkelige frammarsj og vantroens frynsete rep forblir kuttet. Måtte Han velsigne dem alle rikelig.

Forord

Historiefaget er en disiplin som holdes høyt i hevd blant forskjellige nasjoner og generasjoner.⁴ Den er ettertraktet av vanlige mennesker, både kloke og uvitende. Konger og ledere kappes om den. Både leg og lærd er i stand til å forstå den.

På overflaten er historie kun informasjon om tidsepoker, dynastier og hendelser i en fjern fortid, som er elegant presentert og krydret med eksempler og tankemåter. Den brukes som underholdning ved store forsamlinger. Den gir oss en forståelse av ting som angår menneskeheten, hvordan forskjellige forhold forårsaket endringer, hvordan noen dynastier vant herredømme over stadig større deler av verden og befolket jorden⁵ inntil det gikk nedover med dem og deres tid var omme.

Historiens indre mening, derimot, innebærer grundige undersøkelser, verifiseringer og skarpsindig argumentasjon for å finne fram til opprinnelsen av eksisterende ting. Det innebærer omfattende viten om hendelsenes hvorfor og hvordan. Derfor har historien sterke røtter i de filosofiske vitenskapene og fortjener å bli sett på som en gren av dem.

Fremstående muslimske historikere har laget grundige og utfyllende samlinger om historiske hendelser, og de har skrevet dem ned i bokform. Men personer uten rett til å beskjeftige seg med historie, har siden blandet inn usannheter i disse bøkene i form av oppspinn som de har suget fra eget bryst, falske, upålitelige fortellinger som de har diktet opp og pyntet på. Mange av deres etterfølgere har fortsatt i samme spor og brakt dette videre til oss slik de fikk det overlevert.

De tok verken hensyn til eller søkte etter årsaker til hendelsene og forholdene.⁶ De avviste heller ikke meningsløse historier.

Det gjøres ikke store anstrengelser for å nå fram til sannheten. Det kritiske blikk er ofte ikke skarpt nok. Feil og ufunderte antagelser er nært beslektet og velkjente elementer ved historisk formidling. Å stole blindt på tradisjonen er et nedarvet trekk hos menneskene. Det er et utbredt fenomen at de som ikke har en genuin rett til å beskjeftige seg med vitenskapelige disipliner, likevel gjør det. Dumhetens beitemark er usunn for menneskene. Men ingen kan stå imot sannhetens autoritet, og falskhetens onde må bekjempes med klargjørende innsikt.

Formidleren blir diktet det materialet som han senere viderefører. Kritisk innsikt er nødvendig for å finne fram til den skjulte sannheten.

Grundig kunnskap er nødvendig for å avdekke sannheten og polere den slik at kritisk innsikt kan anvendes.

Mye informasjon er skrevet ned og samlet inn i mange historiske verker om verdens nasjoner og dynastier. Men bare svært få historikere er blitt så kjent at de anses som autoriteter og har kunnet overta plassene til sine forgjengere med sine egne arbeider. De lar seg lett telle. Vi har f. eks. Ibn Ishaq, al-Tabari, Ibn al-Kalbi, Muhammad b. Umar al-Waqidi, Sayf b. Umar al-Asadi, al-Mas'udi og andre kjente historikere som skiller seg ut i mengden.

Kyndige personer og pålitelige eksperter vil kunne reise tvil om og ha visse innvendinger mot al-Mas'udis og al-Waqidis verker. Imidlertid er verkene deres allment anerkjent på grunn informasjonen de inneholder, innføring av deres metoder og materialet som presenteres. Den klarsynte kritiker kan selv dømme om hva han finner uriktig og hva som er pålitelig informasjon.

Utvikling har sine egne karaktertrekk⁷ som kommer til uttrykk under forskjellige forhold. Historisk informasjon kan relateres til disse forhold og gjennom dem kan riktigheten av overleveringer kontrolleres.

De fleste av historiene til ovennevnte forfattere er av generell karakter, både metodisk og tematisk. Dette har bakgrunn i den geografiske utbredelsen av de to første islamske dynastiene og kongedømmene, samt de langsiktige mål de satte seg. Noen av disse forfatterne, som al-Masudi og andre i samme kategori, har skrevet en utdypende historie omkring før-islamske dynastier og nasjoner og andre tildragelser generelt.

En del historikere har i ettertid vist en tendens til større tilbakeholdenhet med hensyn til omfang og generalisering. De har sammenstilt hendelser fra sin egen tid og har bidratt med grundig utdypende utsagn om sin egen del av verden og sin region. De har begrenset seg til informasjon om egne dynastier og regioner. Slik gjorde historikerne Ibn Abu Hayyan, som skrev om Andalusia og de spanske umayyadene og Ibn al-Raqiq som skrev om Ifriqiyah [romersk Afrika] og dynastiet i Kairouan.

Senere historikere har alle vært tradisjonsbundne og av natur og intelligens noe kjedelige. De har heller ikke forsøkt å være noe annet. De har ganske enkelt kopiert sine forgjengere og fulgt deres eksempel. De har ikke tatt hensyn til at tiden endrer forhold (aḥwāl) og tradisjoner (ʿawā'id) hos ulike nasjoner og fra generasjon til generasjon (ajyāl). På denne måten har de hentet informasjon (akhbār) om dynastier og historier om hendelser (ḥikāyāt) fra de tidligste tider som ren form (ṣuwar) uten innhold (mawād), et sverd uten

slire, kunnskap som må betraktes som feil. For det er ikke kjent hva som er lagt til og hva som var opprinnelig. Dette er hendelser man ikke kjenner bakgrunnen til (uṣūl). Man har heller ikke verifisert fenomenets art (ajnās) eller kategori (fuṣūl). Det er bare gjentakelser og etterligninger av sirkulerende utsagn. De har oversett viktigheten av endring fra generasjon til generasjon i det de har formidlet, fordi ingen kunne tolke materialet. Verkene deres gir derfor ingen forklaringer. Når de så skal gi en beskrivelse av et bestemt dynasti, rapporterer de på papegøyevis og er nøye med å bevare informasjonen slik den er overlevert – sannhet eller fantasi.

De ser ikke på dynastiets tilblivelse og heller ikke på årsakene til at det kunne folde ut sitt banner og oppnå dominans for sitt merke, for siden å falle. De gir heller ikke skarpsindige forklaringer på dets fall. Den som gransker må derfor søke etter de grunnleggende (mabādi') forhold (aḥwāl) og deres struktur (marātib). Han må selv finne ut hvorfor forholdene ble tolket (tarājum) slik de ble eller årsakskjedene (taʿāqub). Han må lete etter en overbevisende forklaring (muqni') på forskjeller (tabāyun) eller innbyrdes relasjoner (tanāsub), slik vi forklarer i introduksjonen til dette verket.

Andre historikere har kommet med for snevre presentasjoner. De har gått til en annen ytterlighet ved å nøye seg med å nevne kongers navn uten informasjon om nedstamming og historie og med kun numerisk indikering av hvor lenge de styrte. Dette gjorde Ibn Rashīq⁸ i *Mizan al-'amal* og de fortapte får som fulgte hans metode. Man kan ikke ha tiltro til det de forteller. De anses for å være upålitelige, og deres materiale er ikke verdt videreføring, for de har forårsaket at verdifullt materiale er gått tapt og ødela kjente metoder og tradisjoner som av historikere var anerkjent som nyttige og praktiske.

Etter å ha lest verker av andre, og gransket gårdsdagens og dagens tilbakelag, ristet jeg meg ut av min døsige selvtilfredshet og søvnighet. Om jeg ikke var mye av en forfatter, forsøkte jeg å forevise mitt eget litterære talent best mulig og forfattet en bok om historie. I denne boken har jeg løftet på sløret over forholdene i de forskjellige generasjonene. Jeg har organisert stoffet metodisk i kapitler som tar opp historiske fakta og refleksjoner. Jeg har gitt grundige argumenter og årsaker til dynastiernes tilblivelse, vekst og utvikling. Jeg har basert arbeidet på informasjon om de to folkeslagene som utgjør Maghrebs befolkning på denne tiden, og som levde i regioner og storbyer, og på deres langvarige og korte dynastier, inkludert de som styrte og deres allierte. Dette er araberne og berberne. Dette er de to folkeslagene (jīl) som har levd i Maghreb-området i så lang tid at man vanskelig kan forestille seg at de

noensinne har levd noe annet sted, for innbyggerne kjenner ingen andre folkeslag.

Jeg har bearbeidet innholdet i boken nøye og la den frem for de lærde og eliten for at de skulle bedømme den. Jeg benytter en uvanlig måte for organisering og inndeling i kapitler. Blant de ulike mulighetene valgte jeg en bemerkelsesverdig og original metode.

I verket kommenterer jeg forhold som angår vekst og utvikling og urbanisering, vesentlige karakteristika i menneskesamfunnet på en måte som forklarer deg hvordan og hvorfor ting ble som de ble og hvordan de menn som grunnla dynastier inntok plassen på den historiske scenen. Slik vil du kunne avstå fra enhver blind etterligning, og bli oppmerksom på forholdene før deg, i dager og generasjoner, og etter deg.

Jeg har delt verket i fire deler, en introduksjon og tre bøker.

Introduksjonen (al-Muqaddima) tar opp historiografiens store fortjeneste, gir en forklaring på ulike metoder og viser til historikeres feiltolkninger.

Den første boken omhandler vekst og utvikling og det som kjennetegner den av grunnleggende forhold som politisk herredømme, styringsmakt, overskudd, livsnødvendigheter, håndverk og vitenskap samt tilhørende argumenter og årsaker.

Den andre boken tar opp arabernes historie, folkegrupper og dynastier fra skapelsen og fram til i dag. Den inneholder referanser til samtidige berømte nasjoner og dynastier slik som nabateerne, syrerne, perserne, israelittene, kopterne, grekerne, bysantinerne og tyrkerne.

Den tredje boken beskriver berbernes historie og deres allierte Zanatah'erne, deres opprinnelse og folkegrupper, særlig deres politiske herredømme og dynastier i Maghreb.

Senere dro jeg på en reise til Østen for å søke den mangfoldige innsikten som denne del av verden tilbyr, og for å oppfylle den religiøse plikt og tradisjon ved å gå rundt Kaba og besøke Medina, og samtidig studere historiske materialer og skrifter. Slik var jeg i stand til å fylle hullene i mine kunnskaper om ikke-arabiske herskere over landene der, og om de regionene de tyrkiske dynastiene hersket over. Jeg har tatt dette med i det jeg her har skrevet. Jeg har lagt det til i behandlingen av nasjoner og herskere over forskjellige storbyer og regioner som var samtidige med dem. I denne sammenheng har jeg vært kort og konsis, og foretrakk en enklere vei fremfor en vanskelig. Av generelle årsaker fant jeg spesiell informasjon.

På denne måten inneholder verket en omfattende verdenshistorie. Det tvinger visdom på avveie tilbake til folden. Verket gir årsaker og argumenter til hendelser i forskjellige dynastier. Det er blitt en beholder for filosofien og et samlekar for historisk viten. Det inneholder informasjon om bofaste grupper og nomader blant araberne og berberne og deres samtidige mektige dynastier. Det fremhever lærdom fra tidligere forhold og etterfølgende utvikling. Derfor har jeg kalt boken "En bok om lærdom og et arkiv for tidlig og senere tiders historie som omhandler politiske hendelser blant arabere, ikke-arabere og berbere, og fremragende herskere som var deres samtidige".

Jeg har ikke utelatt noe som gjelder folkeslags og dynastiers opprinnelse, samtidighet mellom tidligere nasjoner og årsakene til endringer og variasjoner i fortiden samt innenfor religiøse samfunn, og heller ikke endringer i vekst og utvikling slik som dynastier og religiøse samfunn, byer og landsbyer, hovmod og ydmykelse, stort og lite, vitenskap og håndverk, overskudd og underskudd, endringer i generelle forhold, ruralt og urbant liv, faktiske og forventede hendelser. Jeg har behandlet alt dette grundig, med bevis og argumenter.

Som et resultat er dette blitt en unik bok da den inneholder uvanlig kunnskap og kjent, om enn skjult, visdom. Likevel er jeg klar over mine mangler når jeg betrakter arbeider av lærde i fortid og nåtid. Jeg vedkjenner meg min utilstrekkelighet når det gjelder å trenge dypt nok ned i et så vanskelig emne. Jeg håper og ønsker at menn med vitenskapelig kompetanse og vidtrekkende kunnskaper vil se på boken med et kritisk blikk heller enn med velbehag, og stilltiende rette og overse de feil de støter på. Den kapital en enkelt lærd har å tilby er for liten. Å kunne innrømme at man kommer til kort sparer en for kritikk. Godhet fra kolleger er å håpe på. For Hans åsyn, ber vi Gud motta våre gjerninger. Han er en god beskytter.

Introduksjon

Historiografiens fortreffelighet

En vurdering av historiske metoder. Et utvalg av ulike typer feil historikere har en tendens til å begå og hvorfor disse feilene begås. (QI: 8–9; D: 11)

Vit at historie er en disiplin med en fornem metode. Dens nytteaspekter er mangfoldige og dens mål er edelt. Gjennom historie blir vi gjort kjent med tidligere nasjoners kår, gjenspeilet i deres nasjonale karaktertrekk. Vi blir

kjent med profetenes liv og levnet, med herskere, deres dynastier og deres politikk. De som måtte ønske det, kan derfor la seg veilede av historiske eksempler i religiøse og verdslige anliggender.

Det er nødvendig med et stort antall kilder og varierte kunnskaper. Det kreves også grundighet og klar tanke som leder til sannhet og unngåelse av feil og feiltrinn. [Historikeren] kan ikke bare sette sin lit til ren overføring av informasjon uten å kjenne til bakgrunnen for dannelse av tradisjoner, politikkens fundamentale prinsipper, særtrekk ved vekst og utvikling og forholdene som styrer menneskets sosiale organisering. Hvis [historikeren] i tillegg ikke foretar en sammenligning mellom observerbar og ikke-observerbar informasjon, og dagens situasjon med fortidens, vil han lett kunne snuble og gå feil og ikke finne sannheten.

Historikere, Koran-kommentatorer og ledende tradisjonsformidlere har begått en rekke feil når det gjelder historier og hendelser de har berettet. De har akseptert dem i den overleverte formen, fete eller magre. De har ikke undersøkt deres grunnleggende prinsipper, heller ikke sammenlignet dem med lignende fenomener eller gransket dem ved hjelp av filosofiens målestokk og kunnskap om tingenes iboende natur. De har heller ikke brukt refleksjon og kritisk innsikt i behandlingen av overleveringene. Slik kom de på avveier og gikk vill i en ørken av grunnløse antagelser og feil.

Dette er spesielt tilfelle med tall, enten det gjelder en sum av penger eller antall soldater når de inngår i overleveringene. De gir rikelig anledning til feilinformasjon og er bærere av meningsløsheter. De må føres tilbake til sin opprinnelse, og kontrolleres ved hjelp av fundamentale prinsipper. ...

Kapittel I: Om menneskets vekst og utvikling i sin helhet, med innledninger (Q I: 68–73; D: 45)

1. Forberedende innledning

Sosial organisering er nødvendig for mennesker. Filosofene uttrykte dette faktum ved å si at: "Mennesket er 'politisk' av natur". Det vil si at det ikke kan greie seg uten sosial organisering, det filosofene betegner med den tekniske termen "polis". Her ligger betydningen av vekst og utvikling.

Filosofene uttrykte dette faktum ved å si at: "Mennesket er et sosialt vesen". Det vil si at det ikke kan greie seg uten fellesskap, det filosofene betegner som sivilisasjon i betydningen vekst og utvikling.

Dette forklares ved at Gud skapte mennesket slik at det ikke kan leve og eksistere uten føde. Det vil instinktivt søke etter denne føden, og er blitt utstyrt med evner og anlegg til å skaffe den.

Den enkeltes evner og anlegg er imidlertid ikke tilstrekkelig til å skaffe denne føden eller til å forsyne individet med nok mat for å opprettholde livet. Hvis vi tenker oss et absolutt minimum – en dagsrasjon hvete for eksempel – kan den mengden bare oppnås med mye forarbeid som maling, elting og baking. Hver og en av disse tre operasjonene krever kopper, kar og redskaper som bare kan skaffes ved hjelp av flere håndverkere som smeden, snekkeren og pottemakeren. Hvis man antar at individet er i stand til å spise ubearbeidet korn, vil likevel et større antall arbeidsoperasjoner være nødvendige for å skaffe korn: såing, høsting og tresking for å fjerne agnene. Hver av disse prosessene krever forskjellige redskaper og enda flere håndverk enn de vi nettopp har nevnt. Et menneske alene er ikke i stand til å klare dette – helt eller delvis. Således kreves en kombinasjon av evner og anlegg hos et stort antall mennesker for å skaffe mat til seg selv og andre. Gjennom samarbeid kan behovene til mange flere enn gruppen, tilfredsstilles.

På samme måte trenger hvert individ hjelp fra sine medmennesker for å forsvare seg. Fordi da Gud skapte levende vesener og fordelte ulike evner og anlegg blant dem, var Han mindre sjenerøs mot mennesket enn mot mange andre dyr. Styrken til en hest er for eksempel mye større enn styrken til et menneske. Det samme gjelder styrken til et esel og en okse, og styrken til en løve eller en elefant er mange ganger større enn styrken til et menneske.

Fiendtlighet er naturlig i dyreverdenen. Derfor ga Gud hvert enkelt dyr et spesielt redskap til forsvar mot angrep. Som erstatning for alt dette, ga Han mennesket hendene og evnen til å tenke. Med tankens hjelp er hånden i stand til å utøve håndverk. Håndverk skaffer mennesket utstyr som erstatter kroppsdeler som alle andre levende vesener er utstyrt med. Spyd erstatter for eksempel horn, sverd erstatter klør, skjold erstatter tykt skinn og så videre, slik Galenos nevner i *De usu partium* – lemmenes nytteverdi.

Ett menneske kan ikke forsvare seg mot dyr, i særdeleshet ikke rovdyr. Individet er fullstendig ute av stand til å forsvare seg alene. Et enkelt menneskes evner og anlegg er heller ikke tilstrekkelig til å bruke eksisterende forsvarsinnretninger. Det finnes nemlig mange av dem, og i produksjonen inngår det mye utstyr og håndverk. Det er derfor helt nødvendig for mennesket å samarbeide med sine medmennesker. Uten et slikt samarbeid, kan mennesket ikke skaffe føde og næring til å holde seg i live, ettersom Gud har skapt

det slik at det må ha næring for å leve. Mennesket kan heller ikke forsvare seg uten våpen. Det kan i så fall bli et bytte for ville dyr og får livet sitt forkortet. Under slike forhold ville menneskeslekten forsvinne. Men gjennom samarbeid kan mennesket skaffe føde til næring og våpen til forsvar. Slik oppfylles Guds vise plan om at mennesket skal leve og slekten skal bevares.

Derfor er fellesskapet nødvendig for menneskeheten — uten det ville menneskene ikke kunne eksistere. Guds plan med å befolke verden og la menneskene være hans forvaltere på jorden kunne ikke realiseres uten dette. Vekst og utvikling er således temaet for denne [nye] vitenskapen.

Vår diskusjon ovenfor er en slags stadfestelse av dette emnet som en egen disiplin. For en som skaper en ny disiplin er det ikke, slik det fremgår av praksisen i logikken, nødvendig å forsvare emneområdet for sin vitenskap. På den annen side er det ifølge logikerne ikke forbudt å gjøre dette. Det er således et frivillig bidrag. Gud i sin nåde gir fremgang.

Når mennesker har oppnådd dette fellesskapet som vi nevner ovenfor, og når vekst og utvikling i verden dermed er blitt realisert, trenger folk noe som hindrer dem i å gå løs på hverandre på grunn av den fiendtlighet og urettferdighet som ligger gjemt i menneskets dyriske natur. Våpen som er ment å forsvare mennesker mot overfall fra umælende dyr er ikke nok til å stoppe fiendtlighet mellom mennesker, da de alle er eiere av disse våpnene. Dermed er det behov for noe annet, og dette må komme fra dem selv, siden alle dyr mangler menneskets evne til innsikt. Det som hindrer dem å gå løs på hverandre, må derfor være et menneske. Vedkommende må beseire dem, skaffe seg myndighet og få dem i sin makt, slik at ingen kan angripe en annen. Dette er hva jeg mener med kongelig autoritet.

Det er altså klart at menneskene har et naturlig behov for kongelig autoritet, som de ikke kan klare seg uten. Filosofene nevner at det også kan finnes hos visse umælende dyr, som bier og gresshopper. Studiet av dem har avslørt at det eksisterer et regime og en lydighet overfor en leder i flokken. De følger den som skiller seg ut som leder ved sine naturlige egenskaper og sin kropp. Men utenfor menneskeslekten eksisterer disse fenomenene som et resultat av medfødte anlegg og guddommelig styring, ikke som et resultat av tenkning eller politisk styring. "Vår Herre er Den som gav alt sin skapning og deretter gav ledelse." (Koranen 20:50)

Filosofene går videre med sin bevisførsel. De forsøker å sette opp logiske bevis for eksistensen av profetiske evner og vise at disse er medfødt hos mennesket. I denne sammenheng fører de resonnementet til sin ytterste konse-

kvens og sier at mennesket absolutt behøver noen med bremsende autoritet. Deretter legger de til at denne bremsende autoritet eksisterer gjennom religiøs lov, forordnet av Gud og åpenbart gjennom et menneske. Vedkommende skiller seg fra andre ved at Gud har utrustet ham med guddommelige egenskaper slik at andre skal kunne underkaste seg ham og være beredt til å godta det han sier. På denne måten får man en autoritet blant dem og over dem uten noen som helst motstand.

Filosofenes argumentasjon er, som man kan se, ikke logisk. Eksistensen og det menneskelige liv kan materialisere seg uten noe av dette. Makhaveren kan påtvinge andre sin vilje enten ved påbud eller ved å appellere til gruppesolidariteten, og på dette viset få makt over dem og dirigere dem dit han vil. Bokens folk⁹ og de som følger profeter, er få i antall sammenlignet med alle *magos*¹⁰ som ikke har en slik bok. De sistnevnte utgjør flertallet av verdens befolkning. Likevel har de hatt dynastier og monumenter for ikke å glemme selve livet. De er fremdeles i besittelse av alt dette i de ikke-tempererte soner mot nord og sør. Dette står i kontrast til menneskelig liv i en tilstand av anarki der ingen har en bremsende autoritet. Dette er umulig og viser at filosofene tar feil når de antar at profetskap er en nødvendighet. Det har ingenting med logikk å gjøre. Det er spørsmål om en religiøs lov, slik de tidlige muslimerne innså. Gud gir fremgang og ledelse. ...

Kapittel II: Det rurale samfunn, primitive nasjoner og stammer og deres samfunnsforhold. Kapittelet inneholder grunnleggende prinsipper og forberedelser (QI: 220–222; D: 91–92)

1. Rurale og urbane generasjonsløp¹¹ er naturgitte.¹²

Vit at forskjeller fra generasjon til generasjon når det gjelder levekår er avhengige av hva folk velger som sitt livsopphold.¹³ Fellesskapet gjør det mulig for dem å samarbeide for å skaffe det som er nødvendig for deres livsopphold.

De starter med å tilfredsstille nødvendige og enkle behov før det bekvemmelige og luksuriøse. Noen mennesker er jordbrukere og dyrker grønnsaker og korn. Andre driver med husdyravl, med sauer, kyr, geiter, bier og silkeormer for oppdrett og produksjon. De som driver med jordbruk og husdyrhold trekker av nødvendighet til rurale strøk¹⁴ der det er tilstrekkelig store områder, beiteland for dyrene og annet som urbane strøk ikke kan tilby. Derfor er

det nødvendig for dem å holde seg til rurale strøk. Deres fellesskap og samarbeid er basert på behovet for å opprettholde vekst og utvikling¹⁵ og skaffe dem livsgrunnlag som mat, husly og varme. Dette dekker de grunnleggende behov, men ikke noe ut over det.

Når de som slik dekker sine basisbehov får bedre kår og oppnår rikdom og velstand utover basisbehovene, vil dette resultere i ro og tilfredshet. Nå kan de samarbeide for å realisere det som overstiger nødvendige behov. De bruker mer mat og flere klær og søker eleganse. De bygger større hus, planlegger byer og storbyer for å bli urbane. Dette fører igjen til en økning i velstand og overflod og en luksus som så når sitt høyeste nivå. De tilbereder sin mat etter de beste oppskrifter og fornyer sitt kjøkken. De velger praktfulle klær i silke og brokade og andre [vakre stoffer]. De konstruerer stadig høyere hus og tårn, velger beliggenhet med omhu, møblerer dem overdådig og utvikler avanserte håndverksteknikker. De bygger slott og herregårder, forsyner dem med rennende vann, reiser stadig høyere tårn og konkurrerer om de mest elegante interiørene. De utmerker seg gjennom kvaliteten på ting de bruker, enten det gjelder draktene deres, innredninger, tønner og redskaper som de velger å anvende i sine yrker. Slik er de urbane borgerne, altså de fastboende i storbyer, byer og tettsteder. Noen av dem lever av håndverk og andre lever av handel. De tjener mer og lever mer komfort enn rurale innbyggere fordi deres levekår er bedre enn det som er strengt nødvendig, og deres livsopphold er i samsvar med det som er tilgjengelig. Det er således åpenbart at levekårene til rurale og urbane beboere er naturgitte. ...

Kapittel III: Dynastier, kongelig autoritet, kalifatet, regjeringshierarkier og forhold som følger med alt dette. Kapittelet inneholder prinsipper og supplerende merknader (QI: 278–279; D: 123)

1. Kongelig autoritet og store dynastier oppnås bare gjennom stammer og gruppesolidaritet.

I første kapittel sa vi at offensiv og defensiv styrke bare kan oppnås ved gruppesolidaritet, altså gjensidig tillit og vilje til å kjempe og dø for hverandre.

Kongelig autoritet er en edel og misunnelsesverdig posisjon. Den innbefatter alle verdens goder, kroppens nytelser og sjelens gleder. Derfor er det som oftest stor konkurranse om den. Den overlates sjelden av fri vilje, men erobres med makt. Slik oppstår splid som fører til ufred og strid og forsøk på

å vinne overherredømme. Som vi tidligere har sagt, kan dette ikke oppnås uten gruppesolidaritet.

Folk flest forstår ikke dette. De har glemt det, fordi de har glemt den første tiden da dynastiet ble grunnlagt. De har vokst opp i velstand og levd slik generasjon etter generasjon. Ingen vet lenger noe om hva som med Guds hjelp skjedde i begynnelsen av dynastiet. De konstaterer bare at dynastiets herrer har befestet sin stilling, at folk har underkastet seg dem og at gruppesolidariteten ikke lenger er nødvendig for å opprettholde makten. De vet ikke hvordan det var i begynnelsen og hvilke vanskeligheter dynastiets grunnleggere måtte overvinne. Spesielt innbyggerne i Andalucia har glemt gruppesolidariteten og dens betydning. Det har gått lang tid, og som regel har de ikke behov for makten som ligger i gruppesolidaritet siden deres opprinnelige hjemland er tilintetgjort og solidariske grupper er borte. Gud er allmektig. ...

Kapittel IV Land, storbyer, byer og hele det urbane samfunnet samt levekår. Kapittelet inneholder tidligere emner og appendiks (QII: 201–203; D: 263–264)

1. Dynastier er eldre enn byer og storbyer. Byer og storbyer er et produkt av kongelig autoritet.

Forklaringen er at bygging og planlegging av byer er kjennetegn på velstand båret fram av luksus og tilfredshet, slik vi tidligere har nevnt. Dette er en videreføring av den rurale måten å leve på og dens særpreg.

Dessuten har byer og storbyer sine monumentale byggverk og store bygninger. Storbyer og byer er anlagt for massene og ikke for de få. For å bygge dem kreves det kollektiv innsats og stor grad av samarbeid. De hører ikke med til det som er nødvendig og av allmenn interesse for folk flest, i den betydning at alle higer etter dem eller føler at de er påkrevd. Folk må derfor tvinges til å bygge dem enten ved pisk eller ved løftet om belønning og vederlag. Kostnadene kommer opp i så store summer at bare en kongelig autoritet og et dynasti kan bekoste dem. Disse to er derfor absolutt nødvendige for planlegging av byer og utvikling av storbyer.

Når en by er bygd og alt er i samsvar med byggherrens intensjoner og de klimatiske og geografiske forhold, vil byen leve så lenge dynastiet gjør det. Er dynastiets levealder kort, vil også byens status opphøre ved dynastiets slutt. Vekst og utvikling vil gradvis opphøre og byen vil synke i ruiner. Er dyna-

stiets levetid lang og varig, vil nye virksomheter anlegges. Antallet storslagne boliger vil øke og byens murer vil strekke seg lenger og lenger. Til slutt kommer byplanen til å dekke et vidstrakt område, byen vil ekspandere så langt og så vidt at den nesten ikke kan måles, som for eksempel Bagdad og lignende byer.

al-Khatib nevner i sin historiebok at på kalifen al-Ma'mūns tid hadde Bagdad 65 000 offentlige bad. Bagdad omfattet over 40 nærliggende og sammenhengende store og små byer. Den var ikke lenger én by omgitt av én mur, og hadde vokst og utviklet seg for mye. Det samme var tilfellet med Qayrawan, Cordoba og al-Mahdiya i islamsk tid. Det var senere også tilfellet med storbyen Kairo ifølge det som blir oss fortalt i dag.

Etter at dynastiet som har grunnlagt en by har gått til grunne, kan to ting skje.

Enten er områdene rundt byen, med nærliggende fjell og sletter, avhengig av et ruralt område som er i kontinuerlig vekst og utvikling. Da vil byens eksistens og videre liv vedvare, også etter dynastiets fall. Denne situasjonen kan observeres i Fez og Bejaya i vest og i det ikke-arabiske Irak i øst, der vekst og utvikling i fjellene har kommet disse områdene til gode. Dette er fordi innbyggerne i de rurale strøk, dersom deres levekår har nådd høyeste mulige velstand og overskudd, vil søke etter tilfredshet og et mer behagelig liv, da dette ligger i menneskenes natur. Ergo vil de slå seg ned i byer og storbyer og lett tilpasse seg.

Eller så disponerer den grunnlagte byen egne ressurser som sikrer vekst og utvikling, og ruralbefolkningen strømmer jevnt inn til den. I dette tilfellet vil dynastiets undergang forårsake en nedbryting av byens forsvarsverk. Byen vil derfor ikke kunne bevoktes, og vil gradvis oppleve en negativ utvikling, dens befolkning splittes¹⁶ og den forfaller. Dette hendte i Bagdad, Fustat og Kufa i øst og i byer som Qayrawan, al-Mahdiya og Qal'at Ibn Hammād i vest. Dette bør forstås.

Ofte hender det at en by blir til hovedsete for en ny kongemakt og et annet dynasti, etter at de som opprinnelig har anlagt byen, er borte. Det er da ikke nødvendig for det nye dynastiet å anlegge en ny by som kan bli dets hovedsete. I så fall kommer dette andre dynastiet til å bevare byens forsvarsverker, utvide bygningsmassen og virksomhetene i takt med forbedrede kår og luksus. Det nye dynastiet forlenger dermed byens liv, noe som i våre dager har hendt i Fez og Kairo.

Dette bør tas i betraktning og Guds hemmelige planer for sin skapelse forstås. ...

Kapittel V.: Livsopphold og dets målsetning om overskudd og virksomhet, alle vilkår og betingelser som gjelder i denne forbindelse. Kapittelet inneholder relevante spørsmål (QII: 272–276; D: 297–299)

1. Den egentlige betydningen av forbruk (rizq¹⁷) og overskudd. Med forklaringer.

Overskudd er verdien av menneskets arbeid. Mennesket søker av natur etter måter å skaffe seg føde og annet til livets opphold i alle stadier fra tidlig barndom til moden alder og videre inn i alderdommen. Gud er rik og dere er fattige. Gud skapte alt og ga det til mennesket, som det står skrevet i flere vers i Koranen. Han har sagt: "Han har stilt i deres tjeneste alt som er i himlene og på jorden (45:13) Han har gjort solen og månen til deres underdanige [...] Mennesket strekker ut sine hender over alt som er i verden, for Gud har gjort mennesket til sin stedfortreder på jorden.

Hvert menneske forsøker å skaffe seg ting. På den måten er alle mennesker like. Det ett individ oppnår, kan et annet bare oppnå gjennom gjenytelse. Når mennesket har full kontroll og er over barndommens svake stadium, strever det etter erverv ved å bruke det Gud har gitt ham for å dekke sine behov og nødvendigheter gjennom utbytt. Gud har sagt: "Søk derfor forsørgelse [rizq] hos Gud."

Mennesket kan oppnå noe uten egen innsats, som f. eks. gjennom regn som gjør marken grønn. Men dette er bare et hjelpemiddel som mennesket må kombinere med sin egen arbeidsinnsats, slik vi skal se senere. Menneskets erverv utgjør dets livsopphold når dette tilsvarende nødvendige og grunnleggende behov. Alt overskytende gir en akkumulering av eiendeler og varer. Enten det er naturgitt eller anskaffet og et menneske nyttiggjør seg dette og nyter fruktene til å dekke egne behov, kalles dette forbruk (rizq). Profeten sa: "Det eneste du virkelig har eid av din formue er det du har spist og fortært, det du har båret og slitt eller det du har spandert eller gitt til veldedighet."

Det man ikke bruker i egeninteresse og til eget behov, men som man eier, kalles ikke forbruk. Så lenge det er oppnådd ved egen innsats og etter egen evne, kalles det overskudd. Eiendom som arv kalles overskudd når det gjelder den avdøde selv, ikke forbruk, for den døde brukte den aldri på seg selv. For arvin-

gene kalles dette forbruk dersom de nyttiggjør seg den. Dette er den egentlige betydningen av begrepet *rizq* blant ortodokse muslimer. Mu'tazilittene forutsatte at begrepet kun gjaldt for lovlig ervervet eiendom. Alt som ikke innehas rettmessig kan ikke kalles *rizq*. De mente at det som eies gjennom utpressing eller det religiøst forbudte, ikke kan kalles *rizq*. Likevel forsyner Gud utsugeren og undertrykkeren, den vantro og den troende. Han velger ut hvem som helst til sin barmhjertighet og veiledning. Mu'tazilittene har sikkert argumenter for sin teori, men dette er ikke stedet for å diskutere dem dypere.

Overskudd er et resultat av anstrengelse og målsetningen om å oppnå noe. Forbruk krever også møye og arbeid, selv om det finnes mange måter å skaffe det som skal til. Gud har sagt: "Be så Gud om *al-rizq*." Strevet for å oppnå *rizq* er bestemt av Guds vilje og Hans inspirasjon. Alt kommer fra Gud. Men menneskets arbeid er nødvendig for alt man erverver og for enhver vare. Når kilden er arbeidsinnsats, for eksempel utøvelse av et håndverk, er dette åpenbart. Det er mindre åpenbart når det gjelder anskaffelser fra dyr, vekster eller mineraler, men som man kan se, er menneskets arbeid fremdeles nødvendig. Uten arbeid vil dette ikke kunne oppnås og heller ikke komme noen til nytte. Dessuten skapte Gud mineralene gull og sølv som verdimål for enhver vare. De fleste av verdens innbyggere anser at formue og eiendeler bør måles i disse. Selv om andre ting under visse omstendigheter aksepteres, er det bare for til slutt å nå frem til gullet og sølvet. Alt annet underkastes svingninger i markedet, noe de edle metallene står utenfor. De utgjør derfor grunnlaget for alt erverv, all eiendom og formue.

Når dette er fastslått, bør man videre vite at varer og tjenester en person yter til andre eller skaffer seg, dersom det er resultatet av et håndverk, så vil ervervet utgjøre verdien av personens arbeidsinnsats. Dette er hensikten med anskaffelse. Her er det kun snakk om arbeid, men arbeid i seg selv er ikke nødvendigvis anskaffelse. Noen håndverk er delvis avhengige av andre. Snekkeren og veveren, f. eks., behøver tre og garn. Arbeidsandelen i begge håndverk er høy og dermed er også verdien av arbeidet høy.

Men hvis det en person yter til andre eller skaffer seg, ikke er resultatet av et håndverk, må verdien av arbeidet som er nedlagt, inngå i prisen på ytelsen og anskaffelsen. Uten arbeid ville anskaffelse ikke være mulig. I de fleste tilfeller er arbeidets andel åpenbar. Denne andelen, stor eller liten, tillegges derfor verdi. Men for folk flest kan arbeidets andel være skjult, slik tilfellet er med prisen på næringsmidler. Beregning av arbeidskostnader og andre utgifter som inngår, viser seg i prisen på korn slik vi tidligere har sagt.

Men dette er skjult i områder der jordbruket krever lite stell og det er enkelt å skaffe forsyninger. Det er således bare et fåtall bønder som er oppmerksomme på hvordan det egentlig forholder seg.

Det er nå klart at alle typer ytelser og alle typer ervervelser i sin helhet eller for det meste er en verdi som er realisert gjennom menneskets arbeid. Når det gjelder begrepet forbruk (*rizq*) ser man at det uttrykker den del som faktisk er brukt. Slik har vi forklart betydningen av overskudd og forbruk.

Man bør også vite at dersom produktivt arbeid reduseres eller forsvinner pga. reduksjon i vekst og utvikling, sørger Gud for at overskuddet opphører. Vi ser at i storbyer med synkende innbyggertall, synker også forbruk og overskudd, ettersom det utføres mindre produktivt arbeid. På den annen side nyter innbyggere i storbyer med mye produktivt arbeid gunstige vilkår og større velstand, slik vi tidligere har sagt.

Dette er grunnen til at folk sier at et lands forbruk opphører når vekst og utvikling gradvis synker. Dette går så langt at selv kilder tørker ut og elver opphører å flyte. Brønner er til nytte bare hvis de renses og vannet trekkes opp av dem. Dette krever menneskelig arbeid. Vilkåret kan sammenlignes med dyr som gir melk. Brønner som ikke renses og vedlikeholdes, forsvinner i marken. På samme måte skrumper juret hos et dyr som ikke melkes. Dette kan man se i land der det fantes brønner i velstandstider.¹⁸ Siden er landene blitt lagt øde og vannet i brønnene er forsvunnet som om det aldri har eksistert.

2. Forskjellige leveveier (ma'āsh) måter og metoder for å tjene til livets opphold (QII: 276–278; D: 299–300)

Vit at livsgrunnlag (*ma'āsh*) innebærer et ønske om selvforsyning (*rizq*), og krever innsats. Ordet "*ma'āsh*" er avledet av substantivet '*aysh* (liv). Siden livet opprettholdes ved innsats, uttrykkes dette med vekt på substantivet "*ma'āsh*", dvs. "det man lever av".

Å skaffe selvforsyning og overskudd kan skje ved at man med maktspråk tar det fra andre og tilegner seg det i henhold til allment vedtatte normer. Dette kalles skatter og avgifter. En annen måte er jakt som skjer ved å drepe eller fange hele ville dyr på land eller i havet. Enda en måte er å utnytte produkter som folk har bruk for fra tamme dyr slik som melk fra husdyr, silke fra silkeormen og honning fra biene, eller fra vekster som er plantet på åkrene eller vokser som trær ved planting og dyrking for at de skal gi produkter. Det siste kaller vi jordbruk. Overskudd kan også være et resultat av menneskelig arbeid enten ved bruk av bestemte materialer, og dette kalles profesjoner og

håndverk, som f.eks. skrivekunst, snekkerarbeid, skredderarbeid, veving og lignende, eller ved bruk av andre midler. Det siste innbefatter alle andre profesjoner og aktiviteter. Overskudd kan også skapes gjennom produkter som er ment for byttehandel. Kjøpmennene reiser med varene sine i forskjellige land eller de spekulerer ved å lagre dem og avvente svingningene i markedet. Dette kalles handel.

Dette er altså de ulike måtene man kan tjene til livets opphold på. Forfattere og filosofer, som al-Hariri, hadde dette i tankene da de sa: "livsgrunnlag realiseres gjennom utøvelse av politisk makt, handel, jordbruk eller profesjoner og håndverk". Men utøvelsen av politisk makt er ikke en naturlig måte å forsørge seg på, derfor tar vi det ikke opp her. Vi har allerede i kapittel to nevnt noe om myndighetenes beskatning og folk som har med den å gjøre. Jordbruk, håndverk og handel er derimot naturlige levebrød. Jordbruk går foran de andre fordi det i seg selv er enkelt, naturlig og medfødt. Det krever ikke stor refleksjon eller teoretiske kunnskaper. Derfor tilskrives dets oppfinnelse vår stamfar, Adam, som skal ha lært det og drevet med det. Dette viser at det er den eldste måten å forsørge seg på, og den som er best tilpasset naturen.

Håndverk er det sekundære, og det ble til etter jordbruket. Det er mer komplisert og mer vitenskapelig betont. Det krever tanke og refleksjon. Derfor fins håndverk som regel bare i urbane strøk. Urban kultur ble til etter rural kultur og er derfor sekundær i forhold til den. Basert på dette, tilskrives oppfinnelsen av håndverk Idris, menneskeslektens andre far. Det sies at han oppfant det for sine etterkommere gjennom guddommelig åpenbaring.

Men når det gjelder handel, selv om den realiserer overskudd på en naturlig måte, er de fleste fremgangsmåter og metoder knep for å realisere den mellomliggende verdien mellom innkjøpspris og salgspris. Det gjelder å realisere et overskudd. Loven tillater en viss sluhet i handel siden den innebærer risiko. Men det innebærer ikke å berøve andre deres midler uten å gi noe tilbake. Derfor er dette lovlig. Gud vet bedre.

3. Å tjene en herre er ikke en naturlig måte å forsørge seg på. (QII: 279–280; D: 300–301)

Enhver hersker har behov for tjenere i alle avdelinger som gjelder politisk styre og kongelig autoritet – soldater, politi og sekretærer. I hver avdeling må han ha menn som han vet kan utføre tjenesten, og han for sin del sørger for deres levebrød fra skattkammeret. Alt dette hører til det politiske styret og

livsgrunnlaget det skaper. Alle tjenere er underordnet lover fra det politiske styret, og de henter sine inntekter ved kilden hos den øverste makten.

Grunnen til at det eksisterer tjenere på lavere nivåer er at de fleste som lever i luksus, er for stolte til å utføre sine personlige gjøremål og ute av stand til å gjøre det ettersom de er oppdratt i et miljø med forlystelser og luksus. Derfor ansetter de folk som tar hånd om slike ting for dem. De gir dem lønn fra sitt eget forråd. Denne situasjonen er ikke mye ærefull sett fra en mandighets synsvinkel som er naturlig for mennesket. Det er et tegn på svakhet å gjøre seg avhengig av andre, og det øker ens plikter og utgifter og fører med seg vekhet og femininitet som burde unngås av mandighets interesse. Men vaner gjør at mennesket av natur heller mot det det er blitt vant til, fordi mennesket er barn av sine vaner, ikke sine forfedre. Dessuten, kompetente og pålitelige tjenere finnes knapt. Det finnes høyst fire kategorier som slike tjenere kan deles inn etter: De som er dyktige i sitt arbeid og pålitelige når det gjelder ting de får i hendene, eller det motsatte, dvs. verken dyktige eller pålitelige, og de som er enten det ene eller det andre, dvs. dyktige, men ikke pålitelige, eller pålitelige, men ikke dyktige.

Når det gjelder den første kategorien, den dyktige og pålitelige tjeneren, er det nesten umulig å beholde en slik person. Med sin kompetanse og sin hederlighet behøver han ikke henvende seg til arbeidsgivere av lav rang, og han ville forakte den lønnen de tilbyr for tjenesten siden han er i stand til å oppnå mer. Derfor ansettes en slik tjener kun av fyrster og andre personer av høy rang fordi alle har behov for rang.

Den andre kategorien, tjeneren som verken er dyktig eller pålitelig, burde ikke ansettes av noe intelligent menneske ettersom han kommer til å skade sin herre på begge områder. For det første vil han pådra sin herre tap ved sin mangel på begavelse, for det andre kommer han til å bedra ham og berøve ham hans eiendom. I begge tilfeller vil han bli en belastning for sin herre. Ingen vil ansette disse to typene tjenere.

Det eneste som gjenstår er derfor å tilsette tjenere av de to andre kategoriene, de pålitelige og udyktige, eller de dyktige, men upålitelige. Det er delte meninger blant folk om hvilken type som er å foretrekke. Hver og en har noe som taler for seg. Likevel, den dyktige tjeneren er å foretrekke, selv om han er uhederlig. Man kan være sikker på at han ikke vil forårsake noen skader, og man kan være på vakt så langt som mulig mot hans bedragerier. Den som forårsaker skade, selv om han er ærlig, gjør på den annen side mer fortred enn gagn. Ta altså disse hensyn med når dere velger en tjener. Gud makter det han ønsker.

4. Å lete etter skjulte skatter er heller ikke en naturlig måte å forsørge seg på. (QII: 280–287; D: 301–304)

Vit at mange tåpelige innbyggere i storbyene håper å finne skatter i jorda og dermed realisere overskudd. De tror at tidligere nasjoners formue ble gravd ned og forseglet med magiske talismaner. Disse seglene, tror de, kan bare brytes av dem som innehar de riktige kunnskapene om dem, brenner røkelse, leser bønner og bringer offer. Innbyggerne i de store byene i Ifriqiyah [romersk Afrika] tror at de kristne europeerne som bodde der før Islam begravde sine formuer og laget fortegnelser over hvor de lå gjemt, slik at de kunne vende tilbake og grave dem opp igjen. Innbyggerne i storbyer i øst har lignende historier om kopterne, bysantinerne og perserne. De sirkulerer slike historier som alle er tomt prat. Følgelig, vil en som graver etter skatten på det riktige stedet, men ikke kjenner talismanen eller historiene som er forbundet med den, finne plassen tom eller full av mark, eller finne pengene og juvelene, men omgitt av vakter med dragne sverd, eller jorden skjelder slik at han tror han skal bli oppslukt av den, eller annen nonsens.

I Maghreb finnes det mange studerende blant berberne som ikke klarer å forsørge seg selv på naturlig måte. De oppsøker velstående mennesker med papirer som er fillete i kanten og som inneholder ikke-arabiske skrifttegn eller det de påstår er oversettelser av dokumenter skrevet av eierne av begravede skatter, der de gir ledetråder til gjemmestedet. De forsøker å skaffe seg levebrød ved å overtale disse velstående til å sende dem ut for å lete etter skatten. De bedrar dem ved å si at deres eneste motiv for å be om hjelp er ønsket om innflytelsesrik beskyttelse mot arrest og straff fra de lokale myndighetene. Av og til legger noen av disse skatteleterne underlig kunnskap for dagen, eller oppsiktsvekkende magiske knep som de bruker til å lure folk til å tro på enda andre påstander, selv om de egentlig ikke vet noe om magi eller magiske metoder. De fleste tåper ønsker å utføre gravearbeidet sammen med andre og beskyttet av nattens mørke av redsel for å bli oppdaget av vakter og spioner for myndighetene. Når de ikke finner noe, skylder de på sin uvitenhet om talismanen som de begravde skattene er forseglet med.

I tillegg til dumhet, er et motiv som leder folk til skattejakt, deres manglende evne til å forsørge seg på naturlige måter gjennom overskudd fra handel, jordbruk eller profesjoner og håndverk. Derfor forsøker de å tjene til sitt brød ad omveier, som f.eks. ved skattejakt. Fordi de ikke er i stand til å anstrenge seg for å tjene noe. De stoler på at de kan skaffe seg et levebrød uten anstrengelse eller besvær. De innser ikke at de ved å forsørge seg på en utilbørlig måte tving-

es til enda mer besvær, strabaser og sløsing med energi enn de ellers ville gjort. Dessuten utsetter de seg for risikoen for å bli straffet. ...

Kapittel VI: Vitenskaper og deres forskjellige disipliner. Undervisningen og dens metoder og alle vilkår og betingelser som gjelder i denne sammenhengen. Kapittelet inneholder en innledning og appendiks (QII: 363–370; D: 333–337)

Innledende diskusjon

Tenkning skiller mennesket fra dyrene og gjør det i stand til å tjene til sitt livsopphold, å samarbeide mot dette målet sammen med sine medmennesker og å vende seg mot Gud, som man bør dyrke, og mot åpenbarelsene, som sendebudene overførte fra Ham. Gud tvang alle dyr til å lyde mennesket og være det underdanig. Gjennom evnen til å tenke, ga Gud mennesket overlegenhet.

1. Menneskets evne til å tenke

Gud skilte mennesket fra alle de andre dyrene gjennom tenkning for å markere begynnelsen på den menneskelige fullkommenhet, og Hans største gavmildhet gjelder menneskets overlegenhet over alle andre eksisterende arter.

Dette har bakgrunn i følgende: Sanseoppfatning er bevisstheten hos den sansende om ting som ligger utenfor selvet. Dette karakteriserer dyr til forskjell fra alle andre skapninger og ting. Alle dyr kan bli bevisst ting som ligger utenfor dem selv gjennom de ytre sansene¹⁹ som Gud har gitt dem, dvs. hørsel, syn, lukt, smak og berøring. Men mennesket har i tillegg evnen til å oppfatte ting utenfor selvet gjennom tenkning, altså utenfor sansene. Det er resultatet av spesielle krefter plassert i hjernens hulrom.²⁰

Ved hjelp av disse kreftene innhenter mennesket de iaktttatte tingene, undersøker dem med sin forstand og får slik frem nye bilder. Tenkning er behandling av bilder som ligger utenfor sansepersepsjonen og bruk av forstanden til analyse og syntese. Det er det som menes med ordet forstand i koranverset: "Han har gitt dere hørsel, syn og forstand" (Koranen 16:78). På arabisk er ordet forstand flertallsform av sinn. Det betyr her tenkning.

Tenkning foregår på flere stadier. Første stadium er menneskets intellektuelle forståelse av ytre ting som fremtrer i en naturlig eller vilkårlig orden, som det selv kan påvirke ved bruk av egne evner. Denne type tenkning består for det meste av persepsjoner. Det er det differensierende intellektet som gjør

mennesket i stand til å skaffe seg det som er nyttig og livsnødvendig og å støte bort det som er skadelig.

Det andre tankestadiet gir mennesket kunnskap og lærer det atferd som er nødvendig i omgang med medmennesker og i å lede dem. Dette stadiet formidler for det meste apperpsjoner som mottas gradvis gjennom erfaring til det kan nyttiggjøre seg dem. Dette kalles det eksperimenterende intellektet.

Det tredje stadiet av tenkning gir mennesket kunnskaper eller hypoteser om ukjente fenomener utenfor sansenes rekkevidde, og er ikke knyttet til arbeid. Dette er det teoretiske intellekt. Det består av både persepsjoner og apperpsjoner, kombinert på en spesiell måte under bestemte vilkår, for igjen å produsere ny kunnskap som persepsjon eller apperpsjon. Gjennom å kombinere disse kunnskapene, frembringes det atter ny kunnskap. Målet er kunnskap om eksistensen som sådan gjennom kjennskap til arter, skillerlinjer, årsaker og argumenter. Gjennom tenkning når mennesket sin fullkommenhet og blir rent intellekt og bevissthet. Dette er meningen med menneskets virkelighet.

2. Handlingenes verden blir materialisert gjennom tenkning

Skapningenes verden består av rene eksistenser som de fire elementene, og resultater av deres påvirkning samt de tre naturrikene som kommer fra dem: mineral-, plante-, og dyreriket. Alt dette er avhengig av den guddommelige allmektighet.

Denne verdenen omfatter også dyrs bevisste handlinger. De er forbundet med den makt som Gud har gitt dem til å handle. Noen av disse handlingene er regulerte og velordnede. Dette gjelder menneskets handlinger. Andre er verken regulerte eller velordnede. Dette gjelder handlingene til de dyrene som ikke er mennesker. Tenkning oppfatter rekkefølgen som eksisterer mellom hendelser, enten de er naturgitte eller menneskeskapte. Når hensikten er å skape noe, må man av hensyn til rekkefølgen mellom hendelsene, forstå de årsaker, argumenter og vilkår som styrer tingen. Samlet sett utgjør disse tingenes grunnleggende prinsipper og er forut for tingen. Det er ikke mulig å gjøre det slik at noe som kommer tidligere kommer senere eller noe som kommer senere kommer tidligere.

Et slikt prinsipp kan selv ha et annet, underordnet prinsipp. Dette kan utvikles oppover eller avsluttes. Om det avsluttes ved sluttprinsippet etter to, tre eller flere ledd, må man uansett begynne med det siste prinsippet i tenkingen når man skal utføre noe. Det er dette prinsippet som blir begynnelsen

til handlingen. Man må deretter klatre opp hele stigen helt til den utløsende faktor, som var utgangspunktet for ens tenkning.

Hvis man for eksempel tenker på å bygge et tak som beskyttelse, tenker man i tur og orden på veggen som skal støtte opp taket og siden på grunnen som veggen skal hvile på. Her slutter ens tenkning, og man begynner å arbeide med grunnen, siden fortsetter man med veggen og avslutter med taket. Det er dette som menes med talemåten: "Handlingens begynnelse er tenkningens slutt, og tenkningens begynnelse er handlingens slutt".

Menneskets handling i den ytre verden er først fullført etter at det har reflektert over tingenes orden, ettersom tingene er basert på hverandre. Deretter begynner handlingens rekkefølge. Det første i tenkning kommer sist i årsakskjeden og gjøres sist i handlingens rekkefølge. Handlingsrekkefølgen begynner med den første saken i årsakskjeden som tenkningen når sist.

Det er oppdagelsen av denne orden som gjør det mulig for menneskets handlinger å bli virkeliggjort på en så velordnet måte.

På den annen side handler andre dyr enn mennesket ikke like velordnet. De mangler tenkning som tillater den handlende å oppdage rekkefølgen i det de gjør.

Til forskjell fra mennesket, oppfatter dyr kun med sansene, og deres sansing er usammenhengende og mangler et sammenbindende ledd. Sammenkobling skjer kun gjennom tenkning.

I skapningenes verden er det de velordnede sansene som er ansett. De ikke velordnede er sekundære, slik som dyrenes bevegelser. Det er derfor dyrene er underlagt mennesket. Menneskelige handlinger overtar altså hendelsesverdenen. Alt underkastes mennesket og arbeider for det. Det er dette som menes med "å utnevne en forvalter", som nevnt i Koranen: "Jeg vil sette en forvalter på jorden". (Koranen 2:30).

Evnen til å tenke er den egenskapen som skiller mennesket fra dyrene. I hvilken grad et menneske er i stand til å forstå en regelmessig serie årsaker og virkninger, blir bestemmende for dets grad av menneskelighet. Noen kan forstå en kausalforbindelse i to eller tre ledd, men ikke lenger. Andre kan nå fem eller seks. Deres menneskelige tenkeevne er følgelig høyere. Observer dette hos sjakkspillere. Noen sjakkspillere er i stand til på forhånd å regne ut tre til fem trekk i en hvilken som helst vilkårlig rekkefølge. Andre kan ikke gjøre det, ettersom deres intellekt ikke er i stand til det. Dette eksempelet treffer ikke helt poenget, da kunnskapen om sjakk er en opparbeidet evne, mens kunnskapen om kausalkjeder er noe naturlig. Men det er et eksempel som

den studerende kan anvende for å oppnå en intellektuell forståelse for de grunnleggende fakta som nevnes her.

Gud har skapt menneskene og ”gitt dem store fortrinn fremfor mangt som Vi har skapt”. (Koranen 17:70)

3. Det eksperimenterende intellektet og hvordan det oppstår

Vi kjenner uttalelsen om at ”mennesket er politisk av natur” fra filosofiske verker. Filosofene siterer det for å fastslå eksistensen av profeter. Ordet politisk er avledet fra pólis (”by”), som grekerne anvender som et annet ord for menneskelig sosial organisering.

Dette utsagnet innebærer at et menneske ikke kan leve for seg selv uten å forene seg med sine medmennesker. Alene ville det ikke være i stand til å oppfylle en fullstendig eksistens og leve et virkelig liv. Av natur må det samarbeide med andre for å tilfredsstille sine behov. Et slikt samarbeid krever først rådgøring, siden delaktighet og det som følger av dette. Det å måtte samhandle kan lede til misnøye og heftige disputer. Slik oppstår gjensidig motvilje og gjensidig hengivenhet, vennskap og fiendtlighet. Dette leder til krig eller fred mellom nasjoner og stammer.

Dette inntreffer ikke tilfeldig slik tilfellet er blant de omflakkende dyrene. Ved å gi dem evnen til å tenke fikk Gud mennesker til å utøve handling på en viss ordnet måte. Deres handlinger er derfor vel uttenkte, omfatter politiske aspekter og er underkastet filosofiske normer. Det er det som leder menneskene fra det som er skadelig for dem til det som ligger i deres interesse – fra det onde til det gode. Men først må de lære seg å oppfatte hva som er ondt ved deres handlinger og å kjenne igjen ulempene ved det onde ved å dra fordel av sin erfaring og anerkjenne normer. Det er det som skiller dem fra dyrene. Resultatet av deres evne til å tenke viser seg i at deres handlinger er velordnede og ikke skadelige.

Begrepene som tas opp her, er ikke helt atskilte fra sansepersepsjonen, og krever ikke et spesielt dypt studium. De bygger alle på erfaring og kommer oss til gode. De er enkle erkjennelser som dannes med utgangspunkt i det konkrete og sansenære, og deres sannhet eller usannhet avsløres gjennom praksis. Det er praksis som lærer hver og en av oss om dette innenfor den enkeltes evner og muligheter. Gjennom samhandling med andre mennesker kan man innhente kunnskap ved hjelp av erfaringene og slik lære hva man bør og ikke bør gjøre. På denne måten får man rede på hvordan man skal opptre overfor sine likemenn.

De som følger denne prosedyren gjennom hele sitt liv, lærer hvordan man angriper hvert enkelt problem, men de bør være klar over at erfaring krever tid. Gud gjorde det mulig for mange mennesker å oppnå denne kunnskapen på en kortere tid enn det som kreves gjennom egen erfaring ved å la dem innhente sine fedres, læreres og eldres erfaringer og dra fordel av deres lærdom. Folk kan således klare seg uten et langt og slitsomt studium av hendelser for å avlede kunnskapen selv. Men folk som ikke har noen tradisjon i denne retning og som ikke er villige til å lære og følge andre, trenger lange studier. Disse tradisjonene er ukjent for dem, og kunnskapen de oppnår er ujevn. Deres atferd og samhandling med andre planlegges dårlig og viser mangler, hvilket ødelegger deres sjanser til å forsørge seg ute i samfunnet.

Dette er det som menes med det berømte ordtaket: "Den som ikke oppdras av sine foreldre kommer tiden til å oppdra". Dvs., den som ikke har lært å omgås mennesker av sine foresatte – inkludert lærere og eldre – må innrette seg på å lære dem ved hjelp av naturen og hendelser som inntreffer i ens liv. Slik kommer tiden til å lære ham, fordi han trenger denne lærdommen for å kunne samarbeide med andre.

Slik er det eksperimenterende intellektet som etterfølger det differensierende intellektet. Det er frukten av innsikt som leder til handling, slik vi har forklart. Disse to gradene av intellekt etterfølges av en enda høyere grad, det teoretiske intellektet. Mange forfattere har utredet dette før meg og derfor er det unødvendig å repetere det her.

"[Gud] har gitt dere hørsel, syn og forstand." (Koranen 16:78). "Lite viser dere takknemlighet." (Koranen 7:10). ...

Noter

1. Jīl, som er brukt her, betyr egentlig generasjoner
2. arzāqan wa qisaman
3. al-rizq wa-l-qūt
4. ajyāl
5. 'ammaru al-arḍa
6. al-aḥwāl
7. lil-'umrān ṭabā'i' fī aḥwālīh
8. Hassan b. Rashiḳ (1000–1064 eller 1070/71)
9. ahl-al-Kitāb er mennesker med hellige bøker som er blitt åpenbart for dem. Dette er jøder og kristne.
10. Magos var i utgangspunktet zoroastere. I senere Islam ble de betraktet som men-

nesker som fulgte en slags profet, men som ikke hadde hellige skrifter som de kristne og jødene. De inntok således en posisjon et sted mellom de sistnevnte og polyteistene. Termen har til slutt kommet til å betegne hedninger i allmennhet. (Rosenthal, s. 1:93)

11. Begrepet "ajyāl" er et nøkkelbegrep i Ibn Khalduns sosiopolitisk tenkning. Det beskriver et velstandsnivå i en bestemt generasjon og utviklingen fra generasjon til generasjon. Å oversette begrepet med folk eller raser/folkeslag slik det er gjort i mange oversettelser, gjør begrepet statisk.
12. Dette er et metodologisk begrep. Begrepet betyr naturlig, naturgitt, plausibelt, realistisk, naturlig og troverdig sett fra naturens side eller som et resultat av granskning og studier.
13. Begrepet al-ma'āsh inngår blant annet i fastsettelse av skattepolitikken.
14. Begrepet al-badw er det motsatte av al-ḥaḍar og refererer til det rurale samfunn, rurale strøk og periferien.
15. Begrepet er fundamentet for Ibn Khalduns forfatterskap. Det bærer i seg kimen til vekst og utvikling, men også antagonisme mellom individer, grupper og statsmakter. Det betegner organiseringssystemer på globalt og lokalt nivå. Velstand (al-ḥaḍārah) er det høyeste målet for "al-'umrān". Jeg oversetter "al-'umrān" med vekst og utvikling når det gjelder dynamikken og med sosial organisering når det gjelder strukturen, to sider av samme sak. Dette gjør "al-'umrān" til et operativt begrep.
16. Qatremere oversetter med " ... dens befolkning skremmes".
17. Begrepet "rizq" er et spesielt islamsk begrep som rommer materielle ervervelser som er viktige til å opprettholde livet. I Ibn Khalduns økonomiske teori brukes begrepet i betydning "realisert forbruk eller konsum" for å skille det fra den skattepliktige fortjenesten. Religiøse kilder, også på internet, vil kunne gi en forklaring av dette begrepet.
18. Begrepet 'umrān' er her i en kontekst som bekrefter oversettelsen av begrepet med vekst og utvikling og ikke populasjon eller sivilisasjon som er tilfellet i mange oversettelser.
19. Det motsatte er ḥawās khafīyyah som kommer senere i teksten.
20. "I det 3. århundre f.Kr. var grekerne de første som dissekerte menneskekroppen. De kunne vise at hjernen inneholdt hulrom, det vi nå kjenner som ventriklene, at dens overflate var foldet i hjernevindinger og at nerver var forskjellig fra blodårer" (Mjellem, Norma: Forståelsen av hjernefunksjon – et historisk perspektiv. I: Tidsskrift for Den norske lægeforening, 2001 ; 121: 1396–401.)